

Lensene våre i nedre Eidsberg

Av Eldbjørg Skaug

Lindhol

En gang var elva vår livsnerve i landet, den skapte arbeid, bandt bygd og by sammen, frakta folk, fe og varer, og der fløt skogens engang så stolte trær mot havet.

Dengang var det å bo ved elva det samme som å bo sentralt. I tusener av år var det sånn.

Nederst i Eidsberg, fra Vamma til Suteran, er Glomma så brei at ho blir tegna som fjord på norgeskartet. De fleste gårdene var små og mellomstore bruk, sjøbergingsbruk, der kjerring og unger var den faste arbeidsstyrken om sommeren. Mannfolka jobba på elva, for den skaffa penger til gards.

Det fins mange bruksnummer på hvert opprinnelig gårdsnummer langs elva, men det var viktig at bruket var over 35 mål for å markere at dette ikke var en husmannsplass. Bare passelig stort for fløterens levemåte.

Den første forordning om lensene ble gitt av enevoldskongen i 1794, men Lindhol lense eksisterte før den tid. Matrikkelen fra 1723 sa at Lindhol eide ei lense som blei brukt av Fredrikstads borgeres tømmerdrift. Sannsynligvis er det den eldste lensa i nedre Glomma. Den var anlagt av gårdens eiere, som tok avgift pr. tylft tømmer. Gården holdt mannskap til låkingsarbeidet, husmenn og innleide folk fra nærområdet på begge sider av elva. Bonden på Lindhol var sjefen.

Lensa var enkel: Sammenlenka stoker dekkja hele elveløpet fra skjæret på Skiptvet-sida nedafor Valdisholm til

Svartevja på Eidsbergsida. Ei lense som skulle fange opp resten gikk fra et punkt midt i elva ned til forbi Svartevja.

Å låke tømmer var å lage en stabil, solid flåte, og disse flåtene ble bygd av arbeidslag på elvebredden. Elvebreddene på begge sider var låkeland. Hver flåte hadde tømmer sortert etter merke, 18 i alt, og feil ble ikke tolerert. Klager på uorden og feil ved sorteringa var hyppige, og lenseeieren fikk mulkt. I sin tur førte det til mulkt for fløteren hvis han gjorde feil. I det hele tatt var arbeidsreglementet strengt, og all uorden ble straffa.

Fløteren var som en håndverker, men holdt seg med de nødvendige materialene selv – vier tvinna til sterke bånd, verktøy, haka, øks og eke, lage seg spesielle kiler og hogge tynne bjørk- eller granstokker, sleger, til å holde flåten sammen. Det krevdes klart før 1. april.

Å låke var å samle ei tylft stokker av samme merke og feste dem sammen ved å slå kiler i kryss inn i stökkendene og trøe en sleger gjennom krysset. To-fire stokker, gjerne umerka tømmer eller hogde bjerkebord, ble lagt på skrå oppå, og så var flaket ferdig. Vidjespenninger festet flaka sammen til lange rader, kalt flåter. Det skjedde ved utløpet av lensa, og en mann satt med på flåten ned til Sarpsfossen. Han var ansvarlig for leveringspapirer og kvitteringer. Følgeseddelen var grunnlaget for oppgjøret med arbeiderne og med tømmerierne.

Fra Furuholmen til Sarpsfossen var

det flere leveringssteder. Noe gikk til sagene, som det fantes mange av ved Sarpsfossen. Det øvrige ble sluppet løst ned fossen, og måtte låkes på nytt nedenfor. Fra Bingen ved Fetsund til Fredrikstad var dette systemet ved hver foss.

I dag er det vanskelig å forestille seg Glommas vannføring uten regulering. Før vannkraftverkenes tid var det utemte fosser som avgjorde den saken, og bare mellom Mørkfoss og Valdisholm fantes 24 fosser og stryk. Ti prosent av tømmeret lå igjen i bakevjer eller bygde seg opp i store hauger, og mye sank. Ovenfor Mørkfoss samla de tømmeret i en bing og slapp det ut etter hvert. Men ettersom tømmermengden økte, ble det håpløst å fange inn alt i dårlig vær. Stadig måtte det gis bud til Mørkfoss om å holde igjen tømmer, for ellers ble lensa sprengt.

I 1837 gikk trelasthandlerne i Fredrikstad sammen om å innløse lenseretighetene ved Lindhol. Eieren, student Morten Dahl på Lindhol, gjorde avtalen med direksjonen i Fredrikstad, og lensebestyrer Ingerød fikk den formidable oppgava å løse problemene.

I overenskomsten «synes det å fremgå at gårdens eiere holdt det nødvendige mannskap for fløtningsarbeidet i lensen». Så lenge Dahl var sjefen og sjekket flåtene før de ble sendt slik at han ikke fikk mulkt for feil, gikk alt bra. Men da direksjonen i Fredrikstad overtok og båndet mellom patriarken og arbeiderne på Lindhol ble brutt, samtidig som krava til innsats og tømmermengden økte, gikk mye galt.

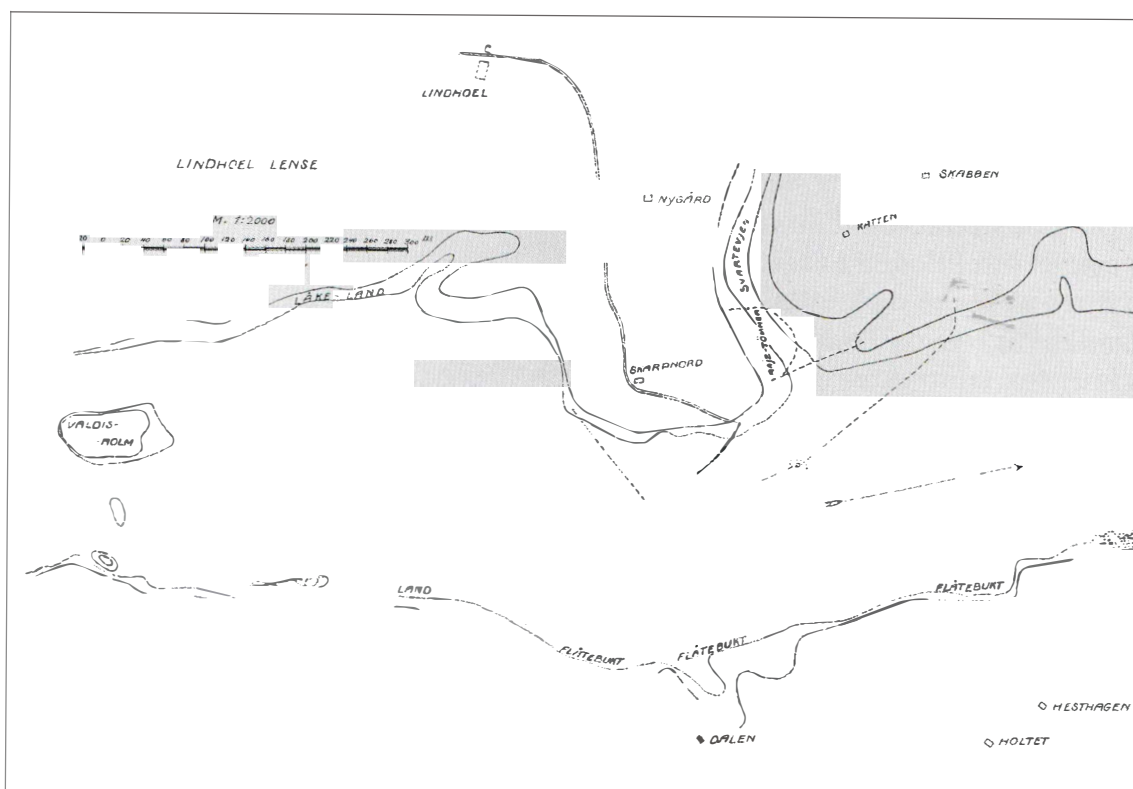
Oppgava var umenneskelig både for ledelsen og arbeiderne. Strømmen var så sterk at tømmeret pakket seg, og utstikning og sortering ble tungt. Grensa

var 700–800 tylfter daglig, da kunne de jobbe fortere, men økte mengden, sank produktiviteten. Lensearbeiderne hadde harde kår, og de skulka unna når lensa var fullpakka. Det resulterte i et reglement, der de ble bøtelagt hvis de ikke stilte opp og gjorde som lensebestyreren forlangte. I 1841 var arbeidsstokken 103 mann. Fløtningsarbeidet var blitt en industri.

Tømmermengden økte år for år. Bare i juli 1851 ble lensa sprengt fem ganger, og først en måned senere fikk de spjelket den i hop «som et saueben». Det bør nevnes at eneste lønna for å reparere lensa var «den sedvanlige dram». Vannføringa var stor, 1800–1900 m³/sek. da den sprang, og 1600 m³/sek. da den var reparert etter fire ukers strev. Året etter var minst like ille, da var det 2300 m³/sek. vannføring, lensa sprakk to ganger i mai, og stri sønnavind gjorde alt arbeid vanskelig. De måtte vente til vinden la seg såpass at de ikke fikk flåtene i retur. Vanligvis tok turen fra Lindhol til Sarpsborg en dag, men i oktober dette året brukte to mann åtte dager på å nå frem. Situasjonen må ha vært desperat, for ved Lindhol lå 2540 tylfter tømmer og ventet på godt og laglig vær. Arbeiderne led nød og skrev bønnebrev til direksjonen om forskuddslønn for neste sommer i form av korn.

Direksjonen, ved formann Thomas Joh. Heftye, la frem forslag om å legge ned Lindhol lense i 1852. Da hadde tømmermengden steget fra 12 000 tylfter ved århundreskiftet, til over 63 000 i 1852.

Samtidig ble det foreslått at lensa skulle flyttes ned elva til Nes og Buskilsrud. Lensebestyrer Ingerøe hadde innvendinger og mente Nes-Buskilsrudlensa ikke ville kunne fungere godt.

Tegning av Lindhol lense, et utsnitt fra en tegning. Den første lensa i Eidsberg, sannsynligvis den eldste i nedre Glomma. Fra Wilhelm Blakstads bok: «Tømmerfløtningen i Nedre Glomma i de siste 100 år».

Låkingsland fantes ikke, moa var for bløt, og lensa ville sperre elveløpet for trafikk og selv bli overlesset siden Mørkfoss søkte om å slippe alt tømmer etter som det kom.

I generalforsamlingen før jul i 1852 ble direksjonens forslag vedtatt og P. Hansen ansatt som lensebestyrer. Den stillingen hadde han til sin død i 1890.

Morten Dahl på Lindhol ville ikke gi avkall på sine inntekter fra lensa, og fikk et tilbud om avsavn av lensetoll i 1853 på 400 spesiedaler. Det godtok ikke Dahl, for Lindhol lense var et reelt privilegium, gitt av dansk kongen, og det måtte tømmeriere ne respektere. Forhandlingene resulterte i at Dahl ble

tilkjent 800 spesiedaler pr. år, frem til 1897, da privilegiet ble innløst med kr 57 500. Dermed eide Fredrikstad tømmerdireksjon hele anlegget. Men intet land. Og ingen husmenn.

Det kongelige privilegium var faktisk aktivt i 83 år etter 1814!